

Солдатова Л.П., кандидат філологічних наук, доцент

Унормування значень неоднозначних слів для інформаційної компаративності у мовах

У статті пропонується варіант створення технології тлумачення інформаційної суті кожного значення неоднозначного слова за певними унормованими характеристичними ознаками, наводиться варіант технології розмежування значень на омонімічні групи з полісемічними підкласами та їх кодування для знаходження вектора інформаційної відповідності.

Vector information correspondence, explanatory formula of word's meaning, characteristic structure, position of comparison, informationally correlation criterion of differentiation, acoustic-graphic code

Вектор информационного соответствия (ВИС), толковательная формула значения слова (ТФЗС), характеристическая структура (ХС), позиции компаративности (ПК), информационно-корреляционный критерий разграничения (ИККР), акусто-графический код (АГК)

Однією з основних проблем сучасних компаративних досліджень є проблема унормування всіх значень неоднозначних слів.

Вирішенням цієї проблеми займалися багато мовознавців [Булаховський Л.А., Виноградов В.В., Демська О. М., Лисиченко Л.А., Потебня О.О., Смирницький О.І., Шмельов Д.Н., Gillieron J., Öhmann S., Porzig W., Trnka B., Weisgerber L. та інші], але й досі залишається чимало нез'ясованих питань.

Актуальність вирішення цієї проблеми полягає в необхідності пошуку вектора інформаційної відповідності (ВІВ) кожного значення неоднозначного слова однієї мови зі значеннями слів іншої мови, що необхідно для автентичності міжмовних перекладів.

Тому **МЕТОЮ** роботи є варіант створення технології тлумачення інформаційної суті кожного значення неоднозначного слова за певними унормованими характеристичними ознаками, технології розмежування значень на омонімічні групи з полісемічними підкласами та їх кодування для ВІВ.

У роботах [8, 64-70], [7, 46-52] апробовано варіант технології створення тлумачних формул значень слова (ТФЗС) за характеристичною структурою (ХС) інформаційних ознак по суті, якими є: аналітична дефініція сутності явища, функціональна сутність

явища, аналітичний опис статички та динаміки явища чи об'єкта, аналітичний опис середовища існування явища чи об'єкта кожного інформаційного масиву даного акустично-графічного коду (АГК).

На основі цього створена технологія використання інформаційно-кореляційного критерію розмежування (ІККР) неоднозначностей та створено варіант системи кодування. [6, 100-105]. Дана технологія може бути успішно використана для компаративних міжмовних досліджень значень слів за інформаційною суттю. У цій технології є передумови для унормування значень, що потребує у подальшому більш детального та досконалого створення норми опису для значень неоднозначних слів.

Успішність використання даної технології для компаративних досліджень продемонструємо на прикладі українських АГК «Світло» та російського АГК «Свет». Використаємо тільки створення частин ТФЗС за позиціями компарації 1.1 та 1.2.

Компаративні позиції для АГК «Свет» (рос.):

Свет-1 – физическое явление, которое выражается лучистой энергией электромагнитного излучения и воспринимается органами зрения (1.1); используется для жизнедеятельности людей, живых организмов и растений как основная энергия и источник информации об окружающем мире (1.2); *солнечный свет*;

Свет-2 – физическое явление, которое выражает различные (неприродные) источники энергии электромагнитного излучения и воспринимается органами зрения (1.1); используется как источник энергии электромагнитного излучения для жизнедеятельности людей, живых организмов и растений как основная энергия (1.2); *свет лампы*;

Свет-3 – физическое явление, которое выражает пространство и объекты с большим коэффициентом отражения и малым коэффициентом поглощения (1.1); используется для организации условий для жизнедеятельности людей (1.2); *светлое место, светлое пятно на картине*;

Свет-4 – физическое явление, которое выражает временные периоды активизации (увеличение или уменьшение) количества энергии электромагнитного излучения (1.1); используется как характеристика определенного времени суток (1.2); *рассвет*;

Свет-5 – сакральный символ (1.1); используется для обозначения сияния, светового ореола (1.2); *свет вокруг головы святых, ангелов*;

Свет-6 – символическая характеристика жизни людей в социуме; используется для обозначения позитивных явлений и событий в жизни социума (1.2); *свет науки*;

Свет-7 – символическая характеристика состояний человека; используется для обозначения психо-физических состояний и чувств человека как реакции на внутренние и внешние раздражения (1.2); *свет в окошке (о чьей-то радости); свет твоей (ласковое обращение); свет глаз (блеск под влиянием чувств);*

Свет-8 – символическая характеристика определенных отношений между людьми и социумом (1.1); используется для обозначения определенных отношений между человеком и социумом (1.2); *высший свет;*

Свет-9 – символическая характеристика определенной сферы деятельности людей (1.1); используется для обозначения характеристик окружающей действительности как определенной сферы деятельности людей (1.2); *литературный мир, мир науки;*

Свет-10 – символическая характеристика человеческого социума с определенной системой взглядов на жизнь, природу, общество (1.1); используется для обозначения явлений окружающего и мира, отображенных в человеческом сознании, у верующих – загробное существование (1.2); *античный мир, загробный мир;*

Свет-11 – символическая характеристика информации о жизни людей в социуме как позитив; используется для обозначения точки зрения, позиции; *в свете новых задач, пролить/бросить свет на что-то;*

Свет-12 – определенные территории, эпохи, политические и экономические системы (1.1); используется для обозначения организации жизни людей в пределах их достижений и территории проживания, а также люди населяющие или живущие в таких системах (2.2); *выходец с того света (Европы), Новый свет;*

Свет-13 – совокупность всех форм материи, объектов земного и космического пространства как единого мироздания, вселенной и их взаимодействия (1.1); используется для обозначения организации жизни людей в границах их достижений на территории проживания (1.2);

Свет-14 – определенная часть материи, объектов земного и космического пространства как единого мироздания, вселенной и их взаимодействия (1.1); используется для обозначения организации жизни людей в границах их достижений на территории проживания (1.2); *появиться на свет (родиться); покинуть свет (умиреть); выпустить в свет (опубликовать); невзвидеть свет; сжить со света;*

Свет-15 – определенная часть материи, объектов земного пространства и их взаимодействия (1.1); используется для обозначения планеты Земля со всем существующим на ней (1.2); *путешествие вокруг света;*

Свет-16 – отдельные части совокупности материи, объектов земного и космического пространства – другие планеты вселенной (1.1); используется для обозначения других планет (1.2) [3, 689-690], [1, 33-34], [5, 724]

За позиціями компарації 1.1 та 1.2 можемо зробити висновок, що:

Таблиця 1

Позиція компарації	Свет-1	Свет-2	Свет-3	Свет-4
1.1	1∩2∩3∩4	2∩1∩3∩4	3∩2∩1∩4	4∩2∩3∩1
1.2	1∩2∩3∩4	2∩1∩3∩4	3∩2∩1∩4	4∩2∩3∩1
Результати розмежування	Свет ¹ ₁	Свет ² ₁	Свет ³ ₁	Свет ⁴ ₁

Таблиця 1 (продовження)

Позиція компарації	Свет-5	Свет-6	Свет-7	Свет-8
1.1	5∩5	6∩8∩9∩10∩11	7∩7	8∩6∩9∩10∩11
1.2	5∩5	6∩8∩9∩11	7∩7	8∩6∩9∩11
Результати розмежування	Свет ¹ ₂	Свет ¹ ₃	Свет ¹ ₅	Свет ² ₃

Таблиця 1 (продовження)

Позиція компарації	Свет-9	Свет-10	Свет-11	Свет-12
1.1	9∩6∩ 8∩10 ∩11	9∩6∩ 8∩10 ∩11	11∩6∩ 8∩9	12∩13∩ 14∩15∩16
1.2	9∩6∩8∩10∩11	9∩6∩8∩10∩11	11∩6∩8∩9	12∩13∩14∩15∩16
Результати розмежування	Свет ³ ₃	Свет ⁴ ₃	Свет ⁵ ₃	Свет ¹ ₄

Таблиця 1 (продовження)

Позиція компарації	Свет-13	Свет-14	Свет-15	Свет-16
1.1	12∩13∩14∩15∩16	12∩13∩14∩ 15∩16	12∩13∩14∩15 ∩16	12∩13∩ 14∩15∩16
1.2	12∩13∩14∩15∩16	12∩13∩ 14∩15∩16	12∩13∩ 14∩15∩16	12∩13∩ 14∩15∩16

Результати розмежування	Свет ² ₄	Свет ³ ₄	Свет ⁴ ₄	Свет ⁵ ₄
----------------------------	--------------------------------	--------------------------------	--------------------------------	--------------------------------

Знак \cap означає наявність кореляції інформації по суті, верхній індекс позначає полісем, а нижній – омонім.

Результати розмежування АГК „Свет”:

Свет-1 — Свет¹₁; Свет-2 — Свет²₁; Свет-3 — Свет³₁; Свет-4 — Свет⁴₁; Свет-5 — Свет¹₂; Свет-6 — Свет¹₃; Свет-7 — Свет¹₅; Свет-8 — Свет²₃; Свет-9 — Свет³₃; Свет-10 — Свет⁴₃; Свет-11 — Свет⁵₃; Свет-12 — Свет¹₄; Свет-13 — Свет²₄; Свет-14 — Свет³₄; Свет-15 — Свет⁴₄; Свет-16 — Свет⁵₄.

АГК „Свет” має 5 омонімів, з розгалуженою групою полісемів.

Компаративні позиції для АГК «Світло»:

Світло-1 – фізичне явище, яке виражається променистою енергією електромагнітного випромінювання і сприймається органами зору (1.1); використовується для життєдіяльності людей, живих організмів та рослин як основна енергія (1.2); *сонячне світло*;

Світло-2 – фізичне явище, яке визначає різні джерела енергії електромагнітного випромінювання (1.1); використовується як джерело енергії електромагнітного випромінювання для життєдіяльності людей, живих організмів та рослин (1.2); *пристрій для освітлення*;

Світло-3 – фізичне явище, яке визначає простір та об’єкти з великим коефіцієнтом відображення та малим коефіцієнтом поглинання (1.1); використовується для організації умов для життєдіяльності людей (1.2); *світле місце, світла пляма на картині*;

Світло-4 – фізичне явище, визначає часові періоди активізації (збільшення або зменшення) кількості енергії електромагнітного випромінювання (1.1); використовується як характеристика певного часу доби (1.2); *світанок, схід сонця*;

Світло-5 – символічна характеристика життя у соціумі як позитив чого-небудь (1.1); використовується для позначення позитивних явищ і подій у житті соціуму (1.2); *світло життя, світло науки, світло дружби, світло правди і добра*;

Світло-6 – символічна характеристика життя у соціумі як точка зору кого-небудь (1.1); використовується для позначення точки зору або позиції кого-небудь на явища, події та ін. (1.2); *у світлі наукової теорії, у світлі історичного розвитку, у вигідному світлі, проливати світло на що-небудь, бачити в іншому світлі*;

Світло-7 – символічна психофізична характеристика людини з високими моральними якостями (1.1); використовується для позначення людини з високими моральними якостями (1.2); *світла людина*;

Світло-8 – символічна психофізична характеристика людини з глибокими знаннями та розумом (1.1); використовується для позначення освіченої людини (1.2); *світло розуму*;

Світло-9 – символічна психофізична характеристика людини з доброзичливим виразом обличчя, очей (1.1); використовується для позначення людини з доброзичливим виразом обличчя, очей (1.2); *світло очей* [4, 92-93], [9].

За позиціями компарації 1.1 та 1.2 можемо зробити висновок, що:

Таблиця 2

Позиція компарації	Світло-1	Світло-2	Світло-3	Світло-4	Світло-5
1.1	1n2n3n4	2n1n3n4	3n1n2n4	4n1n2n3	5n6
1.2	1n2n3n4	2n1n3n4	3n1n2n4	4n1n2n3	5n6
Результати розмежування	Світло 1_1	Світло 2_1	Світло 3_1	Світло 4_1	Світло 1_2

Таблиця 2 (продовження)

Позиція компарації	Світло -6	Світло -7	Світло -8	Світло -9
1.1	6n5	7n8n9	8n7n9	8n7n9
1.2	6n5	7n8n9	8n7n9	8n7n9
Результати розмежування	Світло 2_2	Світло 1_3	Світло 2_3	Світло 3_3

Результати розмежування АГК „Світло”:

Світло-1 – Світло 1_1 ; Світло-2 – Світло 2_1 ; Світло-3 – Світло 3_1 ; Світло-4 – Світло 4_1 ; Світло-5 – Світло 1_2 ; Світло-6 – Світло 2_2 ; Світло-7 – Світло 1_3 ; Світло-8 – Світло 2_3 ; Світло-9 – Світло 3_3 .

АГК „Світло” має 3 омоніми, з яких 1 має свою розгалужену групу полісемів.

При компарації продемонстрованих значень АГК «Свет» (рос.) та «АГК» «Світло» (укр.) **ВІВ** будуть такими: [Свет 1_1 – Світло 1_1]; [Свет 2_1 – Світло 2_1]; [Свет 3_1 – Світло 3_1]; [Свет 4_1 – Світло 4_1]; [Свет 1_2 – Світло 1_2]; [Свет 1_3 – Світло 1_3]; [Свет 2_3 – Світло 2_3]; [Свет 3_3 – Світло 3_3]; [Свет 4_3 – Світло 4_3]; [Свет 1_4 – Світло 1_4]; [Свет 2_4 – Світло 2_4]; [Свет 3_4 – Світло 3_4]; [Свет 4_4 – Світло 4_4]. Для значень Свет 1_2 , Свет 2_3 , Свет 4_3 , Свет 1_4 , Свет 2_4 , Свет 3_4 , Свет 4_4 , Свет 5_4 в угрупованні значень «Світло» немає кореляючих значень.

За результатами дослідження можна зробити висновок, що незважаючи на те, що центральне (головне) значення корелює за суттю інформації, інші значення в угрупованнях можуть не корелювати між собою. Для **BIB** цих значень необхідно шукати кореляцію від інших слів мови, наприклад: Свет ¹₂ – відповідає інформаційній наповненості в українській мові «німб»; Свет ²₃, Свет ⁴₃, Свет ¹₄, Свет ²₄, Свет ³₄, Свет ⁴₄, Свет ⁵₄ – «світ».

Продемонстрована технологія дозволяє однозначно та повно визначити **BIB** значень неоднозначних слів мови апіорі відповідних за центральними омонімами у споріднених мовах; дозволяє визначити поле припущень **BIB** як всередині слів, що відповідають центральним омонімам, так і за значеннями інших слів; знання **BIB** дозволяє створити алгоритми та програми для автентичного міжмовного автоматизованого перекладу; отримані результати розмежування за значеннями можуть з успіхом використовуватися у лексикології, лексикографії та інших дослідженнях.

1. Большая энциклопедия в 62 томах. – Москва: Терра. Т.44, 2006. С.590.
2. Булаховский Л.А. Из жизни омонимов. Русская речь. Т. 3. – Л., 1928. – С. 47-61.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Под ред.. Скворцова Л.И..- М.: «Оникс. Мир и образование», 2006. С. 972.
4. Словник української мови в 11 томах / Ред. кол. Білодід І.К. та ін.- К.: Наукова думка, 1970-1980, Т. 9, 92-93.
5. Современный толковый словарь русского языка. Санкт-Петербург: «Норинт», 2002. С. 959.
6. Солдатова Л.П. До теорії розмежування неоднозначностей // Лінгвістичні дослідження. Збірник наукових праць. Випуск 16. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Х. 2005, с. 100-105.
7. Солдатова Л.П. До теорії розмежування неоднозначностей // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Випуск 9. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, К., 2004, с.46-52.
8. Солдатова Л.П. До питання теорії явищ неоднозначності // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Випуск 8. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, К., 2003, с. 64-70.
9. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. Д-ра філол.наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х: ВД “Школа”, 2006. – 1008 с.